

Nr 64.

Ankom till riksdagens kansli den 19 april 1929 kl. 1 e. m.

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående åtgärder för beredande av en tryggare rättslig ställning åt biträdande lärare vid folkskolor och lärare vid mindre folkskolor jämte en i ämnet väckt motion.

(2:a avd.).

I en till riksdagen avlåten, den 25 januari 1929 dagtecknad proposition, nr 30, vilken hänvisats till statsutskottet för förberedande behandling, har Kungl. Maj:t, under återopande av bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden samma dag, föreslagit riksdagen, att riksdagen måtte förklara sig intet hava att erinra mot att till beredande av en tryggare rättslig ställning åt biträdande lärare vid folkskolor och lärare vid mindre folkskolor föreskrifter av Kungl. Maj:t utfärdas i huvudsaklig enhet med vad departementschefen i samma statsrådsprotokoll förordat.

Beträffande utredningen i ärendet får utskottet hänvisa till återopade statsrådsprotokollet.

I samband härmed har utskottet till behandling förehaft en inom första kammaren av herr *V. Rydén* m. fl. väckt motion (I: 218), däruti hemställts, att riksdagen i sitt svar å Kungl. Maj:ts proposition nr 30 måtte, samtidigt som den i övrigt skänker sitt gillande åt Kungl. Maj:ts förslag, förklara, att den anser de ifrågasatta ändrade föreskrifterna böra innehålla bestämmelse därom, att, då genom en ifrågasatt omorganisation av skolväsendet biträdande lärare vid folkskola eller lärare vid mindre folkskola, som i sammanlagt minst två år inom skoldistriktet tjänstgjort såsom lärare vid småskola, biträdande lärare vid folkskola eller lärare vid mindre folkskola och därunder tjänstgjort med nit och skicklighet samt fört en hedrande vandel, skulle behöva entledigas utan möjlighet att, på sätt i propositionen föreslås, erhålla annan anställning inom distriktet, frågan om omorganisationens genomförande skall hänskjutas till skolöverstyrelsen, vilken, efter vederbörande domkapitels hörande, har att avgöra, huruvida omorganisation må genomföras eller icke.

Nu gällande bestämmelser rörande ifrågavarande lärares anställningsvillkor återfinnas i §§ 24 och 33 av folkskolestadgan (svensk författningssamling nr 604/1921). Till skillnad från de ordinarie folk- och småskollärarna anställas biträdande lärare vid folkskola och lärare vid mindre folkskola endast tills vidare eller, i vissa fall, om vilka här ej är fråga, på viss tid. Med anställning tills vidare följer ömsesidig rätt till minst fyra månaders uppsägning, så vida ej längre uppsägningstid särskilt avtalas. (§ 24 mom. 1).

Biträdande lärare vid folkskola eller lärare vid mindre folkskola, vilken anställs tills vidare och som i sammanlagt fem år, därav minst ett inom vederbörande distrikt, tjänstgjort som lärare vid småskola, biträdande lärare vid folkskola eller lärare vid mindre folkskola, får skiljas från sin befattning endast av sådana orsaker och i den ordning, som omförmäles i § 32 mom. 1 folkskolestadgan, d. v. s. allenast på grund av fel eller försummelse i tjänsten eller brist i vandel och endast efter förutgången varningsförfarande. (§ 33 mom. 1). Från detta stadgande gäller emellertid det undantaget, att skolrådet utan hinder av vad nyss sagts kan entlediga läraren, därest dennes befattning genom en i behörig ordning godkänd omorganisation av skolväsendet skall förändras till folkskollärary- eller småskollärarytjänst eller ock indragas. (§ 33 mom. 2). Därvid skall dock iakttagas att, om en mindre folkskola ändras till en folkskola med småskola, lärare, som, då beslutet om förändringen vunnit laga kraft, i minst två år varit anställd tills vidare vid den mindre folkskolan och därunder tjänstgjort med nit och skicklighet samt fört en hedrande vandel, skall av skolrådet förordnas till ordinarie lärare vid småskolan utan iakttagande av eljest föreskrivet ansökningsförfarande. (§ 33 mom. 3).

Det nu föreliggande förslaget har föranletts av en av riksdagen i skrivelse den 3 juni 1926, nr 305, gjord anhållan, att Kungl. Maj:t måtte föranstalta om utredning, huruvida och på vad sätt en tryggare ställning i rättsligt hänseende måtte kunna beredas biträdande lärare vid folkskola och lärare vid mindre folkskola, samt att Kungl. Maj:t därefter måtte vidtaga de åtgärder, vartill utredningen kunde föranleda.

Förslaget grundar sig på en av skolöverstyrelsen i ämnet verkställd utredning. Överstyrelsen har sammanfattat sin ståndpunkt i frågan på följande sätt:

att det är önskvärt att åtgärder vidtagas för beredande av en tryggare ställning åt biträdande lärare vid folkskola och lärare vid mindre folkskola,

att med hänsyn till de allmänna riktlinjer för folkskoleväsendets fortgående förbättring, som blivit av statsmakterna givna, det fortfarande måste anses uteslutet att kunna lösa frågan på det sättet, att åt ifrågavarande befattningshavare beredes ordinarie anställning.

att i stället större möjlighet än vad för närvarande är fallet bör givas till förordnande å annan tjänst inom skoldistriktet av lärare, som till följd

av omorganisation av skolväsendet annars skulle drabbas av entledigande, samt

att för vinnande av detta syfte följande ändringar synas erforderliga i paragraferna 19 och 33 av folkskolestadgan:

§ 19.

1. Då ordinarie lärartjänst vid folkskola eller småskola är till ansökning ledig, skall med de undantag, som angivas i § 33 mom. 3, kungörelse om ledigheten, så snart — — — — införas.

§ 33.

3. Om inom ett skoldistrikt sådan förändring med avseende å skolväsendet blir vidtagen, att där tills vidare anställd biträdande lärare vid folkskola eller lärare vid mindre folkskola av denna anledning måste jämlikt näst föregående moment entledigas från sin befattning, och är inom distriktet ordinarie lärartjänst vid småskola eller lärartjänst vid mindre folkskola, som medför anställning tills vidare, då ledig, skall dylik lärare, vilken, då beslutet om förändringen vunnit laga kraft, i sammanlagt minst två år innehaft ordinarie lärarbefattning vid småskola eller anställning tills vidare såsom biträdande lärare vid folkskola eller lärare vid mindre folkskola och därunder tjänstgjort med nit och skicklighet samt fört en hedrande vandel, av skolrådet förordnas till innehavare av den lediga tjänsten utan iakttagande av den ordning, som i §§ 19—21 stadgas. Skulle i sammanhang, varom nu är sagt, ledighet inträffa å tjänst vid såväl småskola som mindre folkskola, skall förordnandet gälla småskollärartjänsten.

Uppkommer eljest ledighet å ordinarie lärartjänst vid småskola eller å lärartjänst vid mindre folkskola, som medför anställning tills vidare, och finnes inom distriktet biträdande lärare vid folkskola eller lärare vid annan mindre folkskola med anställning tills vidare, skall skolrådet taga under omprövning, huruvida tjänst, som innehaves av sådan lärare, bör ersättas med folkskollärartjänst eller indragas, och skall, därest så befinnes vara fallet, i fråga om tillsättning av den lediga tjänsten gälla vad här ovan i detta moment är stadgat.

Vid sådan omprövning skall skolrådet, innan beslut fattas, inhämta yttrande från vederbörande folkskolinspektör. Därest skolrådet anser sig icke kunna fatta beslut i enlighet med av folkskolinspektören därvid framställt yrkande angående lärares förflyttning, skall ärendet hänskjutas till skolöverstyrelsen, som efter hörande av vederbörande domkapitel då har att avgöra, huru med tillsättning av tjänsten skall förfaras.

Departementschefen finner kravet på åtgärder i syfte att åt ifrågavarande lärare beredes större trygghet i deras anställningsförhållanden välgrundat. I fråga om det sätt, varpå en förbättring härutinnan skulle kunna ernås,

framhåller departementschefen principiellt, att under inga förhållanden åtgärder böra ifrågakomma av beskaffenhet att kunna inverka hämmande på skolväsendets utveckling och förbättring. Den fortgående avvecklingen av de mindervärdiga skolformerna på alla de platser, där detta med hänsyn till barnantal, bebyggelse och skolvägar samt ekonomiska förhållanden är möjligt, är enligt departementschefens mening ett önskemål, på vilket ingen avprutning bör göras. Härav följer, att departementschefen anser det uteslutet att bereda ordinarie ställning åt ifrågavarande lärare liksom ock att principiellt godtaga den anordningen, att eljest behövliga omorganisationer skulle uppskjutas till lärarens avgång vid uppnådd pensionsålder. I likhet med skolöverstyrelsen ser departementschefen denna fråga så, att skolväsendets bästa måste komma i första rummet.

Departementschefen ansluter sig i stort sett till det av skolöverstyrelsen framlagda förslaget till författningsändringar. På vissa punkter göras dock några modifikationer och tillägg.

Sålunda har överstyrelsen såsom villkor för ifrågavarande lärares förflyttning till andra tjänster inom vederbörande distrikt i de fall, som avses i § 33 mom. 3 första stycket, föreslagit, att läraren skall hava i sammanlagt minst två år innehaft ordinarie lärarbefattning vid småskola eller anställning tills vidare såsom biträdande lärare vid folkskola eller lärare vid mindre folkskola. Enligt överstyrelsens förslag skulle alltså icke fordras, att anställningen innehafts inom vederbörande distrikt. Departementschefen anser däremot, att man bör fordra, att denna tidigare tjänstgöring ägt rum inom det distrikt, där läraren vid tillfället i fråga är anställd. Han framhåller, att härigenom en viss säkerhet vinnes för att distriktet ej påtvingas en lärare, om vars duglighet och lämplighet distriktet icke varit i tillfälle att närmare förvissa sig.

Överstyrelsens förslag med avseende å nu berörda fall gäller allenast förflyttning till ledig småskollärartjänst eller lärartjänst vid mindre folkskola. Departementschefen anser det tillägget böra göras, att, om någon sådan tjänst ej finnes ledig men en biträdande lärarbefattning vid tillfället skulle vara vakant, läraren ifråga skall flyttas till den biträdande lärarbefattningen.

Överstyrelsen har enligt § 33 mom. 3 andra och tredje styckena föreslagit, att, då ledighet uppkommer å småskollärartjänst eller lärartjänst vid mindre folkskola, en förprövning skall äga rum av frågan, huruvida, med tanke på en förestående önskvärd omorganisation, inom distriktet befintlig biträdande lärartjänst eller lärartjänst vid annan mindre folkskola bör ändras till folkskollärartjänst eller indragas. Skolrådet skall härom inhämta folkskolinspektörens yttrande. Äro inspektören och skolrådet ense om att en dylik omorganisation bör ske, skall läraren å den till ändring eller indragning ifrågasatta tjänsten förflyttas till den lediga befattningen. Något villkor om viss tids föregående anställning har i detta fall icke uppställts.

Även på denna punkt har departementschefen ett par ändringsförslag. Han anser sig icke kunna dela överstyrelsens uppfattning att, om skolrådet

och inspektören stanna i olika meningar, frågan bör hänskjutas till skolöverstyrelsen. Han framhåller, att dessa frågor komma att intimt sammanhänga med frågan om skolväsendets organisation, och det synes honom därför naturligt, att domkapitlet, som har att fastställa distriktets reglemente, bör vara den myndighet, som flyttningsfrågan närmast skall underställas. Vidare bör enligt departementschefen jämväl i sistberörda fall överstyrelsens förslag kompletteras därhän, att flyttning även må kunna ske till ledigbliven biträdande lärartjänst.

Slutligen har departementschefen ansett följande tillägg erforderliga till de av överstyrelsen föreslagna bestämmelserna:

Är såväl småskollärartjänst som lärartjänst vid mindre folkskola ledig eller utom dessa även en biträdande folkskolläraryrkebefattning, bör flyttningen ske till småskollärartjänsten. Skulle ledighet förekomma å dels lärartjänst vid mindre folkskola och dels biträdande lärartjänst synes det lämpligast, att flyttning äger rum till lärartjänsten vid den mindre folkskolan.

Skulle mer än en av ifrågavarande slag av tjänster samtidigt indragas eller ändras till folkskollärartjänster eller vid ovannämnda förprovning finnas böra bliva föremål för dylika åtgärder, och endast en ledig tjänst står till buds, torde det få ankomma på skolrådet att avgöra, vilken av lärarna, som skall ifrågakomma till flyttning.

Motionärerna hava till stöd för sitt förslag anført följande:

Under förarbetena för Kungl. Maj:ts proposition nr 30 angående åtgärder för beredande av en tryggare rättslig ställning åt biträdande lärare vid folkskolor och lärare vid mindre folkskolor har frågan varit uppe, huruvida i det fall, då en omorganisation av skolväsendet medförde avskedande av en lärare, omorganisationen borde anstå, till dess vederbörande lärare uppnått pensionsåldern eller av annan anledning avgått från tjänsten. I sin skrivelse i ärendet framhöll 1926 års riksdag, att detta spörsmål förtjänade komma under allsidig prövning. Meningarna bland de hörda myndigheterna ha också varit i hög grad delade, även om tydlig övervikt funnits för den uppfattning, som kan utläsas ur skolöverstyrelsens yttrande, nämligen att skolans intressen icke få ställas tillbaka för lärarnas.

Även om man helt och fullt erkänner riktigheten i en sådan princip, torde dock frågan vara, om icke någon jämkning i eller uppmjukning av denna mot ifrågavarande tanke helt avvisande ståndpunkt skulle kunna företagas, utan att skolans intressen därigenom bleve lidande. Det har vid studiet av den kungl. propositionen väckt vår uppmärksamhet, att domkapitlet i Västerås i sitt yttrande framkommit med ett förslag, som knappast synes ha rönt tillbörligt beaktande under det senaste skedet av frågans förberedande handläggning. Domkapitlet anser (sid. 10 i propositionen), att för det fall, då vid omorganisation anställning icke kan beredas vederbörande lärare inom distriktet, avgörande i frågan icke bör ske med mindre den underställes skolöverstyrelsens, eventuellt domkapitlets, särskilda prövning. Åtskilliga folkskolinspektörer hava givit uttryck åt en liknande uppfattning.

För vår del hava vi efter ett försök att genomtänka hela detta ömtåliga och invecklade problem kommit till den uppfattningen, att den av dom-

kapitlet i Västerås förordade utvägen anvisar en möjlighet att lösa frågan med största möjliga hänsynfullhet mot de anställda, samtidigt som skolans intressen fullt ut tillvaratagas. Ur de anställdas synpunkt måste det ju alltid framstå såsom synnerligen hårt, om en lärare, som oförvitligt och plikttroget tjänstgjort kanske årtiouden på en plats, plötsligt ställes på bar backe, därför att utvecklingen nödvändiggjort en förändring i skolväsendet. Å andra sidan kan naturligtvis icke förnekas, att fall kunna förekomma, då sådant måste ske. Om i ett sådant fall frågan bleve prövad av en opartisk och auktoritativ högre myndighet, synes man häri ha en stark garanti för att ett bedömande kommer att äga rum, därvid skäligen hänsyn tagas till både lärarnas och det allmännas intressen.

Vi anse oss därför böra motionsvis föreslå, att det av domkapitlet i Västerås framförda förslaget kommer till förverkligande, då nu skollagsstiftningen på detta område skall förändras.

Frågan *vilken* myndighet som skall verkställa den ifrågasatta prövningen kan naturligtvis besvaras olika. Domkapitlet i Västerås hänvisar i första hand till skolöverstyrelsen, »eventuellt domkapitlet». Goda skäl kunna anföras för båda alternativen. Domkapitlet sitta inne med kännedom om de lokala förhållandena. Skolöverstyrelsen har större överblick över det hela. Med hänsyn till önskvärdenheten av att tillämpningen kommer att äga rum efter någorlunda likartade principer över det hela, synas de starkaste skälen tala för att frågan prövas av *skolöverstyrelsen efter domkapitlets hörande*. I så fall kommer frågan att prövas både med erforderligt hänsynstagande till de lokala förhållandena och med önskvärd hänsyn till att man i olika delar av landet ej tillämpar alltför olika principer.

Utskottets
yttrande.

Utskottet finner starka billighetsskäl tala för att åtgärder vidtagas till beredande av en tryggare rättslig ställning för här ifrågavarande lärare, och det i sådant hänseende av Kungl. Maj:t nu framlagda förslaget synes utskottet i stort sett erbjuda en lycklig lösning av frågan. Utskottet har endast i nedan angivna avseenden funnit sig böra föreslå vissa jämkningar i förslaget.

Den ledande principen för Kungl. Maj:ts förslag är, att skolväsendets bästa måste gå i första rummet och att därför de åtgärder, som vidtagas för att giva omförmälda lärare en säkrare ställning, icke få inverka hindrande eller fördröjande på önskvärda förbättringar i skolväsendets organisation. I överensstämmelse härmed skulle i det fall, att någon ledig lärartjänst vid småskola eller mindre folkskola eller någon ledig biträdande lärartjänst vid folkskola icke står till buds inom vederbörande skoldistrikt, innehavaren av den till indragning ifrågasatta lärartjänsten stå inför den ofrånkomliga nödvändigheten att förlora sin anställning. Det är på denna punkt motionärerna önska en uppmjukning av förslaget så till vida, att i dylika fall frågan om genomförande av den omorganisation, som föranleder tjänstens indragning, skulle hänskjutas till högre myndighets prövning. Syftet härmed skulle tydligtvis vara att få till stånd ett mera auktoritativt och på en mera omfattande och djupare insikt och erfarenhet i hithörande ting grundat övervägande av frågan, huruvida hänsynen till skolväsendets tillstånd måste kräva en i och för sig så hårdhänt åtgärd som lärarens avskedande.

Utskottet, som delar departementschefens uppfattning om att föreliggande spörsmål bör i första rummet betraktas ur synpunkten av vad skolans bästa kräver, måste dock finna syftet med motionärernas förslag behjärtansvärt, då detta lämnar större garantier för att här ifrågavarande synnerligen ömtåliga och svårbedömda fall bliva underkastade en omsorgsfull och allsidig prövning. Utskottet vill därför ansluta sig till förslaget om frågans hänskjutande till högre myndighet under de av motionärerna angivna förhållandena. Motionärerna hava framhållit, att man såsom denna högre myndighet kan tänka sig antingen vederbörande domkapitel eller skolöverstyrelsen, samt ansett, att goda skäl kunna anföras för båda alternativen. De hava dock stannat för skolöverstyrelsen med hänsyn till önskvärdheten av att tillämpningen kommer att äga rum efter någorlunda likartade principer över det hela. Enligt utskottets mening bör i detta fall — liksom, enligt Kungl. Maj:ts förslag, i det fall av förprovning av eventuell omorganisation, varom förut talats — hänskjutandet ske till domkapitlet, som enligt folkskolestadgan är den myndighet, vilken i första hand har att pröva organisationsfrågor. Att införa skolöverstyrelsen såsom den första instansen i dessa ärenden vore att bryta den enhetlighet, som eljest gäller beträffande ordningen för skolorganisatoriska frågors behandling. Möjlighet att få nu berörda ärenden bedömda efter samma principer föreligger för skoldistriktet eller deras enskilda medlemmar alltid, likaväl som när det gäller vanliga organisationsfrågor, genom anlitanande av besvärsinstitutet. Dock anser utskottet, att de föreslagna bestämmelserna i båda de nu angivna fallen böra kompletteras med stadgandet att, om domkapitlet finner sig icke kunna biträda folkskoleinspektörens uppfattning, ärendet skall underställas skolöverstyrelsens prövning. Härigenom bringas berörda bestämmelser i överensstämmelse med folkskolestadgans föreskrifter angående ordningen för fastställande av skolreglementen, § 10 mom. 3, där motsvarande stadgande finnes, uppenbarligen föranlett därav att folkskoleinspektören icke anses behörig att anföra besvär över domkapitlets beslut i organisationsfrågor.

Under åberopande av vad sålunda anförts för utskottet hemställa,

att riksdagen må, i anledning av Kungl. Maj:ts förslag och herr Rydéns m. fl. ovanberörda motion (I: 218), förklara sig intet hava att erinra mot att till beredande av en tryggare rättslig ställning åt biträdande lärare vid folkskolor och lärare vid mindre folkskolor föreskrifter av Kungl. Maj:t utfärdas i huvudsaklig enlighet med vad departementschefen i statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för den 25 januari 1929 förordat, dock med iakttagande av de jämförelser och tillägg, som av utskottet här ovan angivits.

Stockholm den 19 april 1929.

På statsutskottets vägnar:

ANDERS ANDERSON.

Vid förestående ärendes slutbehandling inom utskottet hava närvarit:

från första kammaren: herrar *A. C. Lindblad*, *J. L. Widell*, *Olof Olsson*, *O. Bergqvist*, *J. Nilsson* i Malmö, *C. A. Carlsson* i Gävle, *P. A. Dahl*, *K. V. Rydén*, *C. I. Asplund*, *E. A. Lundell*, *K. E. Andersson* i Eliantorp och *D. Hansén*;

från andra kammaren: herrar *A. Anderson* i Råstock, *A. Wiklund* i Brattfors, *P. Nilsson* i Bonarp, *C. R. Jansson* i Falun, *S. Bengtsson* i Norup, *P. M. Olsson* i Blådinge, *B. F:son Holmgren*, *E. G. E. Eriksson* i Stockholm, *G. Strindlund*, *P. C. Jonsson* i Eskilstuna, *J. Jönsson* i Revinge och *K. S. V. Ward*.

Reservationer:

1) av herr *Dahl*, vilken ansett, att utskottet bort hemställa, »att riksdagen må, med bifall till Kungl. Maj:ts förslag och med avslag å herr Rydéns m. fl. ovanberörda motion (I: 218), förklara sig intet hava att erinra mot att till beredande av en tryggare rättslig ställning åt biträdande lärare vid folkskolor och lärare vid mindre folkskolor föreskrifter av Kungl. Maj:t utfärdas i huvudsaklig enlighet med vad departementschefen i statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden den 25 januari 1929 förordat»;

2) av herr *Strindlund*.
